

Med navedbami sakralnih spomenikov manjka kapelica Marije Snežne na Kredarici, ki je najvišji tovrstni objekt na Slovenskem. V stvarnem kazalu (str. 295) je geslo "hiša", ki ga zamenjamo na navedeni strani (str. 120), pač pa je tam geslo "hotel", ki ga pa ni v kazalu. Številne značilnosti gorenjske hiše, njena zunanost in njena notranja oprema, so prikazane v sklopu obsežnega gesla "ljudsko stavbarstvo" (str. 171–174). Velja tudi pripomniti, da imenujejo domačini mednarodni mejni prehod le Koren (str. 157) in ne Korensko sedlo (str. 137).

Knjiga "Gorenjska A–Ž" je dragocen osnovni pripomoček, ki nam bo pomagal spoznati celostno podobo njenih pokrajin in območij. Ob sklepu velja opozoriti na prikupno opremo in tehnično ureditev knjige, za kar je poskrbel J. Kramar. Na uvodnih 64 straneh knjige je 113 barvnih fotografij, ki nazorno dopolnjujejo besedilni del priročnika. Izvrstni posnetki so delo desetih znanih slovenskih fotografov; izbor slikovnega gradiva in njegovo ureditev je opravil M. Kambič, in sicer po pokrajinskem zaporedju od vzhoda proti zahodu. Na notranji strani platnic je pregleden zemljevid Gorenjske, žal brez legende; izdelal ga je Geodetski zavod Slovenije. Toda vzhodni rob karte je preveč "odrezan", zato manjkajo imena vrhov (Grintovec 2558 m, Kočna 2540 m in Kalški greben 2224 m; prim. str. 136), ki so označeni samo s kotami. Enak vzrok je tudi za opustitev dveh planinskih postojank (Cojzova koča na Kokrškem sedlu in Kranjska koča na Ledinah). V Karavankah pod Stolom (2236 m) ne najdemo Prešernove koče, ki je omenjena na str. 138. Pričakovali bi, da bo na tej karti vsaj shematsko začrtan obseg Triglavskega narodnega parka, pa ni. Itd.

Kljub zapisanim pripombam, ki slonijo na nekaterih ugotovljenih in prikazanih pomanjkljivostih in nedoslednostih, pa sem vendarle prepričan, da vodnik po Gorenjski zasluži naše priznanje in pohvalo. Z veseljem in s koristjo ga bomo uporabljali pri vseh naših izletih in ekskurzijah.

Milan Natek

Peter Fister: **Glosar arhitekturne tipologije**, str. 144,
Arhitekturne krajine in regije Slovenije, str. 245 + 1 zemljevid v prilogi,
 Ljubljana 1993. Izdal Zavod RS za prostorsko planiranje
 Ministrstva za okolje in prostor.

V zbirki "Arhitekturna identiteta", ki jo je zasnoval Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje, sta izšla prva dva zvezka. Namenjena sta predstavitvi in ovrednotenju poselitve slovenskega ozemlja. Avtor dela je arhitekt, prof. dr. P. Fister, ki je raziskavo zasnoval in tudi vodil. Pri njenem uresničevanju so sodelovali mladi — novi raziskovalci in sodelavci Inštituta za arhitekturo in prostor ljubljanske Šole za arhitekturo FAGG Univerze v Ljubljani (N. Boh-Pečnik, L. Debevec,

Ž. Dev, M. Kavčič in L. Lah), ki so s svojimi bolj ali manj sektorsko usmerjenimi raziskavami prispevali nadvse dragoceno gradivo k sistematičnemu prikazu in ovrednotenju današnjih oblik in sistemov poselitve na Slovenskem.

Obravnavana ali vsaj celostno nakazana problematika poselitve s svojimi izvirnimi predstavitvami sega na številna področja. Med njimi ni na nepomembnem mestu tisti kompleksni pokrajinski oziroma regionalno-geografski vidik, ki mu odmerjajo tudi v sodobni geografiji splošno kakor tudi posebno veljavo. Kajti naselja z vsemi svojimi sestavinami so najbolj veren odsev vsakokratnega gospodarskega utripa in družbenega razvoja vsake posamezne pokrajine. V njih se kažejo in prihajajo do veljave številne krajevne značilnosti geografskega okolja, obenem pa se v njihovi fiziognomiji prepletajo tuji vplivi, ki so lahko obče veljavni (kot npr. pridobitve tehnološkega razvoja) ali pa so se uveljavili kot snobistična sintagma določenih družbenih slojev. Kakršnikoli so že ti vplivi, odkrivamo v njih tiste prvinske poudarke in nastavke, ki so utelešeni v posameznih naselbinskih sestavinah, oblikah in v njihovih sistemih. Prav zato namenja sodobna geografija naseljem in njihovim hierarhičnim oziroma organizacijskim strukturam posebno raziskovalno področje, ki odstira in podaja mnoge geografske zakonitosti, predvsem pa odkriva temeljne procese in druge razvojne težnje, ki so zakoniti in vzročno-posledični nasledki človekovega poseganja in ustvarjanja v okolju. Prva knjiga, *Glosar arhitekturne tipologije*, prinaša pregled in razlago tistih tipoloških pojmov za naselja in stavbarsko dediščino, ki določajo in odmerjajo obseg arhitekturnih (po)krajin na Slovenskem. Za naša območja oziroma pokrajine so značilne tri osnovne razpoznavne skupine poselitve, in sicer:

- a) značilnosti naselij,
- b) značilnosti izoblikovanih dominant ali arhitekturnih posebnosti in
- c) značilnosti stavbnih kompleksov in posameznih stavb.

V tem poročilu velja posebej opozoriti na tiste geografske prvine in sestavine, ki odmerjajo naseljem in njihovim značilnim posebnostim trajnejšo in razpoznavno veljavo v prostoru. Podrobna členitev, ki jo podajajo in utemeljujejo avtorji obravnavanega dela, se opira na opredeljevanje in vrednotenje številnih prostorsko-geografskih prvin. Topografski položaj naših naselij je prikazan, opredeljen in ovrednoten z vidika njihove lege in njihovega položaja glede na oblike površja kakor tudi glede njihove lega in razmerij v sklopu kulturne pokrajine. V prvem primeru so avtorji ugotovili oziroma določili enajst tipov s petimi različicami, v okviru drugega pa so izluščili dva temeljna tipa, in sicer položaj naselja v kulturni pokrajini in njegov odnos do komunikacij. Tudi ta tipa ponujata številne podtipke ki pomenijo dragocen prispevek tudi h geografski klasifikaciji naše naselbinske strukture.

Tudi naslednje poglavje s temeljnimi opredelitvami posameznih sestavin slovenskih naselij je dragocen prispevek h geografskemu vedenju in vrednotenju naše naselbinske kulture. V poglavju *Razporeditev naselij* je nakazan njihov položaj po velikosti in morfografski (morfološki) zasnovi. Nadalje so prikazana naselja glede njihove prostorske značilnosti (npr. strnjeno, razpršeno, razloženo, združeno na-

selje itd.), ovrednotena pa je tudi njihova razporeditev z vidika stopnje prostorsko-fiziognomske izoblikovanosti.

V tretjem poglavju je prikazana socialno-gospodarska sestavina, ki je v zadnjih dveh stoletjih pomembno vplivala na preobrazbo naselij, obenem pa jim je vtisnila prenekatero posebnosti v njihovo fiziognomsko in funkcionalno strukturo. V tem vsebinskem sklopu so namenili raziskovalci posebno skrb podrobnejšemu poznavanju osnovnih funkcij naselij, ki so opredeljene s prevladujočimi gospodarsko-socialnimi merili, parcelacijo selišč kakor tudi z vidika posebnosti oblikovanja prostorskih gabaritov.

Tudi prostorska skupina značilnosti naših naselij, med katere so vključene prevladujoče dominante in arhitekturne posebnosti, je predstavljena v treh delih. Dominante in posebnosti so ovrednotene glede na njihovo vlogo v pokrajini in v razmerju do celotnega naselja kakor tudi z gledišča arhitekturnega tipa. Pri slednjem so upoštevane stalne oblike prevladujočih stavb, ki dajejo domovom, naseljem in pokrajinam svojstven pečat (npr. kozolec, kašta, ovčjak, planšarska staja, znamenje, cerkev, grad idr.).

V naslednjem poglavju so podrobno in z vso analitično natančnostjo predstavljene stavbarske in naselbinske prvine in njihovi arhitektonski sklopi, ki opredeljujejo temeljne značilnosti stavbnih kompleksov. V prvem podpoglavju sta prikazani razporeditev posameznih stavb v okviru doma (domačije) in njihova funkcija v arhitekturnem kompleksu. V drugem razdelku so prikazani velikostna oziroma prostorska razmerja stavb, ki jih določajo tlorisne in višinske (nadstropne) značilnosti. Oblike streh in strešna kritina so naslednja razpoznavna sestavina stavbarske identitete, ki je prostorsko določljiva in s svojo fiziognomsko strukturo zelo pomembna pokrajinska sestavina. Tudi ti sestavini se kaže in pojavljata v najrazličnejših oblikah in odtenkih: avtorji so našli in ovrednotili kar 19 različic.

Tudi arhitekturni členi so vrednote, ki dajejo ljudskemu (t.j. anonimnemu) stavbarstvu dodatno vrednost ali pa ga še bolj določljivo uvrščajo med krajevne ali (po)krajinske identitete. Med takšne stavbarske člene sodijo posamezni deli stavb (npr. hodnik, mostovž, balkon, stopnice, arkade, opaž, zatrep, dimnik, ograja idr.) ter funkcionalne in dekorativne odprtine (vhod, poratl, okno, lina), okrasni arhitekturni členi, ki so likovno poudarjeno grajeni deli stavb, a nimajo prave funkcionalne vrednosti (npr. omet, kamen, les, kamnoseški izdelki, kovane mreže, vodnjaki). Med značilnosti stavbnih kompleksov so uvrščene tudi specifična pripadnost ali oblikovne posebnosti stavbarstva. Sestavljenci glosarja so vključili vanj tiste posebnostne oznake, ki so še vedno določljive v pokrajini, obenem pa omogočajo spoznati njihove razvojne zakonitosti. Med dragocenimi razpoznavnimi določili je geografska pripadnost stavbarstva (npr. bovška, dovška, alpska, idrijska, osrednjeslovenska, koroška, notranjska itd.), njegovo socialno poreklo (kmečka, posestniška, kajžarska, kolonska, delavska, rudarska, viničarska hiša in kmečki dvorec, furmanski dom) in tudi njegove oblikovne posebnosti, med katere so uvrščeni temeljni tipi kmečkih domov.

Skratka, *Glosar arhitekturne tipologije* temelji na številnih pokrajnotvornih prvinah in sestavinah. Zato je dobrodošel in koristen priročnik in vodnik tudi za vsa temeljna geografska proučevanja naselij. Avtorji so izbrali, ovrednotili in v smiselne vsebinske enote oziroma celote uvrstili kar 240 značilnih oblik in sestavin, ki pomembno vplivajo na izoblikovanost naše stavbarske dediščine. To pa so že tista optimalna merila, ki zagotavljajo vsestransko in celostno osvetlitev oblik in tipov naših naselij kakor tudi njihove prevladujoče ali posebne stavbarske in stavbne značilnosti.

Druga knjiga, "Arhitekturne krajine in regije Slovenije", je nadgradnja in sinteza prve. Na podlagi podrobno in mnogostransko (t.j. z različnih vidikov in področij) utemeljenih in meril (npr. geografski, gospodarsko-socialni, zgodovinski, kulturno-umetniški, stavbarski vidik) je bilo mogoče na ozemlju Slovenije ugotoviti in topografsko zarisati 74 arhitekturnih krajin, ki so medsebojno povezane v 14 regij. Tudi regije je mogoče združevati v posamezne pokrajinsko obarvane skupine, (skupina primorskih, idrijsko-notranjskih, dolenskih in podravsko-pomurskih regij; kot samostojna pa so gorenjska, ljubljanska, štajerska in koroška regija).

Prof. P. Fister in njegovi sodelavci so takole opredelili kulturno krajino: "Arhitekturna krajina je tista prostorska enota, v kateri je zaradi specifičnih geografskih, kulturno-zgodovinskih, upravnih, socialno-ekonomskih, gospodarskih in drugih pogojev razvoja, predvsem pa zaradi zavestne gradnje in ohranjanja značilnosti bivalnega okolja, mogoče razpoznati (ali so še znana) enotna merila vseh vrst gradenj, ki so in ki še sooblikujejo identiteto prostora" (str. 21). "Današnja razmejitev slovenskega prostora na arhitekturne krajine ni vezana niti na politične niti na geografske meje, ampak na objektivno analizo stanja in na nekatere nemerljive pomene pripadnosti. Vzrok temu je v prepletenosti vplivov in vzrokov na njihov nastanek. Čeprav so meje določene, so vedno vsaj nekoliko transparentne, kar mora ostati temeljno pravilo tudi pri uveljavljanju kakršnekoli vrste nadzora" (str. 24). In še pojasnilo: "Ime krajine hkrati določa tisti center, iz katerega so doslej izvirali vzori ali smernice za arhitekturno identiteto. Nasprotno so imena regij oblikovana na ta način, da se kar najbolj približajo doslej znanim geografskim, etnološkim in drugim nazivom, ki so splošno znani" (str. 25).

Po obsežnem uvodnem in teoretično-metodološkem razmisleku o sestavinah identitete prostora, opredelitvah arhitekturnih krajev in regij, pregledne razčlenitve sestavin in vrednostnih razmerij med arhitekturnimi krajinami ter prikazov ciljev in pogojev za uveljavitev arhitekturne identitete kot merila za kvalitetno urejanje prostora (str. 5–38) je prikazan katalog arhitekturnih krajin (str. 39–225). V njem je najprej zarisana in označena regija s pripadajočimi krajinami. Vsaka arhitekturna krajina je predstavljena z osnovnimi značilnostmi naselij in njihovimi dominantnimi, z oblikami domov in značilnimi stavbami ter s posebnostmi, ki so značilne in razpoznavne za posamezna območja.

Obe knjigi sta bogato opremljeni z vsem potrebnim dokumentacijskim gradivom (skice, tlorisi, silhuete naselij, parcelacija, tipi hiš, domov in naselij), s

preglednimi kartogrami in številnimi barvnimi fotografijami. Imata seznam uporabljene literature, virov in pripomočkov. Na koncu obeh knjig sta krajša povzetka v angleškem in nemškem jeziku.

Predstavljeno delo je prvo in edino te vrste pri nas. Pomeni nadvse dragocen vir in napotek tudi za geografska proučevanja naselij. Sistematizacija pojav in oblik, vrednotenje posameznih stavbarskih posebnosti in dominant ter prikaz njihove neposredne vpetosti v pokrajino so tiste oblike, ki dajejo delu tudi neposredno uporabno vrednost in namembnost. Prepričan sem, da obe predstavljeni knjigi o arhitekturni identiteti pomenita tudi konkreten in dragocen napotek, ki bo nemalo prispeval k oživitvi in ohranitvi razpoznavne podobe slovenskih naselij in pokrajin. Katere tradicionalne vrednote našega stavbarstva razvijati vzporedno in sočasno z novimi stavbarskimi gradivi, gradbeno tehnologijo in s stopnjo stanovanjsko-bivalne kulture, to pa je že neposreden izziv stroki. Prepričan sem, da bo delo zaradi prikazanih in še drugih oblik in vrednot, ki so sistematično razčlenjene in ovrednotene, naletelo tudi med geografi na ugoden odmev in ustvarjalni izziv.

Milan Natek

Marjetka Balkovec: **Občina Metlika. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje.** — Izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1994, 284 strani.

Pred nami je sedemnajsta knjiga, ki sodi v vsebinski sklop raziskovalnega projekta "Način življenja Slovencev v 20. stoletju". Dve knjigi sta namenjeni predstavitvi dveh pokrajin v našem zamejstvu (Slovensko Porabje in Rož na Koroškem). Ostalih štirinajst zvezkov je namenjenih predstavitvi prav tolikšnemu številu (dosedanjih) upravno-političnih enot — občin — na Slovenskem. Zadnja, sedemnajsta knjiga je posvečena etnološkemu topografskemu orisu občine Metlika. S tem delom je Bela krajina poleg Pomurja edina slovenska pokrajina, ki je bila s tovrstnimi etnološkimi študijami v celoti raziskana in njihovi izsledki objavljeni v samostojnih knjigah. Zato morda tudi upravičeno pričakujemo, da bomo kmalu dobili sintetični pregled načina življenja v Beli krajini v zadnjih sto letih, kar je tudi ena izmed temeljnih področij in usmeritev sodobnih slovenskih etnoloških raziskav.

Ozemlje metliške občine zavzema skrajni severovzhodni predel Bele krajine, preko katerega vodi že stara kakor tudi nova, današnja cestna prometnica čez Gorjance in povezuje osrednje dolenjske predele s Karlovcem in Liko. Sicer pa strategiji političnega in gospodarskega razvoja že od nekdaj radi poudarjajo, da preko Bele krajine drži najkrajša pot iz Srednje Evrope proti srednjemu Jadranu in osrčju Balkana, ki pa najbrž še dolgo ne bo polnovredno izrabljena. Mnoge